

**Forum Debaty Publicznej
„Społeczeństwo obywatelskie - kapitał społeczny”**

24 marca 2011 roku

„Aktywność obywatelska - szanse i bariery”

Materiały

Szanowni Państwo!

Serdecznie dziękujemy za Państwa udział w spotkaniu inauguracyjnym Forum Debaty Publicznej "Społeczeństwo obywatelskie - kapitał społeczny".

Na pierwszą debatę zatytułowaną: "Aktywność obywatelska - szanse i bariery" zaprosiliśmy przedstawicieli organizacji pozarządowych z całej Polski, przedstawicieli samorządów terytorialnych, ekspertów i dziennikarzy.

W Forum biorą udział osoby, które codzienną pracą uczestniczą w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego w naszym kraju.

Chcemy, aby ta pierwsza debata rozpoczęła w Polsce dyskusję o społecznym zaangażowaniu, które mimo licznych pozytywnych przykładów nadal jest niewystarczające. Pragniemy, aby podczas dzisiejszej debaty, ale i kolejnych spotkań, określić główne bariery aktywności obywatelskiej, a także zastanowić się jak je ograniczać.

W niniejszym opracowaniu przedstawiamy Państwu wyniki badań Stowarzyszenia Klon/Jawor. To pierwsza publikacja najnowszych danych - zebranych na przełomie 2010 i 2011 roku. Badania prezentują najaktualniejszy stan sektora obywatelskiego w Polsce.

Zapraszamy również do zapoznania się z opracowaniem Pracowni Badań i Innowacji Społecznych Stocznia - dotyczącego stanu wolontariatu w Polsce.

W publikacji przedstawiamy także kilka uwag prof. Wiktora Osiatyńskiego na temat społeczeństwa obywatelskiego.

Mamy nadzieję, że te teksty zainspirują Państwa do aktywnego udziału w dyskusji podczas dzisiejszego spotkania.

Z poważaniem

Tadeusz Mazowiecki, Henryk Wujec

Doradcy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej

SPIS TREŚCI

PROGRAM SPOTKANIA	3
RAPORT: WOLONTARIAT I PRACA SPOŁECZNA W POLSCE.....	5
AKTYWNOŚĆ OBYWATELSKA W ORGANIZACJACH POZARZĄDOWYCH	15
UWAGI O SPOŁECZEŃSTWIE OBYWATELSKIM	27

PROGRAM SPOTKANIA
Forum Debaty Publicznej
„Społeczeństwo obywatelskie - kapitał społeczny”

24 marca 2011 roku

Temat Forum: „Aktywność obywatelska - szanse i bariery"

Miejsce: Sala Kolumnowa w Pałacu Prezydenckim

Program: 11.00 - 11.15 - Wystąpienie Prezydenta RP **Bronisława Komorowskiego**
11.15 - 13.00 - I sesja

Analiza aktywności obywatelskiej w Polsce
- prowadzenie **Tadeusz Mazowiecki**, doradca Prezydenta RP

11.15 - 11.50

- *Dlaczego aktywność obywatelska jest tak ważna dla rozwoju?* **prof. Janusz Czapiński**
- *Aktywność obywatelska w badaniach organizacji pozarządowych*, **Jan Herbst, Stowarzyszenie Klon/Jawor**
- *Szanse na pobudzenie aktywności obywatelskiej - gdzie szukać sojuszników?*, **Jan Jakub Wygnański, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Rada Działalności Pożytku Publicznego**

11.50 - 12.50 - Otwarta dyskusja

12.50 - 13.00 - Podsumowanie sesji – **Tadeusz Mazowiecki**

13.00 - 13.30 - Przerwa

13.30 - 15.40 - II sesja

Aktywność obywatelska w praktycznym działaniu
- prowadzenie **Henryk Wujec**, doradca Prezydenta RP

13.30 - 14.15

- *Praktyczny wymiar roli państwa we wspieraniu aktywności obywatelskiej* - **Piotr Frączak, Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych**
- *Problemy i potrzeby organizacji z obszaru pomocy społecznej* – **Marek Liciński –Towarzystwo Psychoprofilaktyczne,**
- *Wspieranie aktywności obywatelskiej przez samorząd* – **Zofia Oszacka, wójt Lanckorony woj. Małopolskie**

14.15 - 15.30 - Otwarta dyskusja

15.30 - 15.40 - Podsumowanie sesji - **prof. Anna Giza-Poleszczuk**, Uniwersytet Warszawski, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia

15.40 - 15.55 - Podsumowanie konferencji, wskazanie kierunków działań Kancelarii Prezydenta RP - **Tadeusz Mazowiecki**, doradca Prezydenta RP.

15.55 - 16.00 - Zakończenie konferencji.

RAPORT: WOLONTARIAT I PRACA SPOŁECZNA W POLSCE

Raport został sporządzony na podstawie:

1. Wolontariat studencki w Polsce - diagnoza (desk research w ramach badania PROJEKTOR - wolontariat studencki, autorstwa Moniki Stec. przy konsultacji Jana Jakuba Wygnańskiego oraz Wojciecha Rusteckiego; Warszawa marzec 2010, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia.
2. Raport wolontariat na uczelniach wyższych (w ramach badania PROJEKTOR - wolontariat studencki), autorstwa Joanny Kozery oraz Jana Strzeleckiego; Warszawa marzec 2010, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia.
3. Raport z badania jakościowego ((w ramach badania PROJEKTOR - wolontariat studencki), autorstwa Aleksandry Daszkowskiej – Kamińskiej oraz Moniki Stec, przy konsultacji dr hab. Anny Gیزی-Poleszczuk oraz Marii Bał; Warszawa marzec 2010, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia.

USTAWA O WOLONTARIACIE

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. Nr 96 poz. 873)¹ wprowadziła definicję wolontariusza i sformalizowała zasady świadczenia wolontariatu (zasady zatrudniania wolontariuszy, porozumienie wolontariackie, ubezpieczenie, zwrot kosztów delegacji, zakres uprawnień wynikających ze statusu wolontariusza).

Z przeprowadzonych parę lat później przez Instytut Spraw Publicznych badań ewaluacyjnych nad funkcjonowaniem ustawy² wynika, że wolontariat został zbyt sformalizowany i zbiurokratyzowany: „formalizacja wolontariatu na zasadzie cyklicznego, stałego kontaktu i zobowiązania, pewnych ustaleń, podpisania współpracy etc. zagraża istnieniu nieformalnych, spontanicznych działań, spychając je do „szarej strefy”³. Uczestnicy badania podkreślali, że niektóre rozwiązania są niepełne (brak jednolitej stawki godzinowej określającej pracę wolontariuszy jako wkład własny organizacji) lub niekorzystne dla wolontariuszy (nie ma możliwości wliczania wolontariatu do stażu pracy)⁴. Postulowali też „uproszczenie regulacji ustawowej dotyczącej wolontariatu (krótkie określenie, że wolontariuszom przysługuje na przykład prawo do zwrotu kosztów delegacji i tym podobne) lub przeniesienie regulacji instytucji wolontariatu do innego aktu prawnego, bo nie ma ona już – w takiej formie, w jakiej istnieje obecnie – wiele wspólnego z prawdziwym społecznikiem lub organizacjami obywatelskimi w ich tradycyjnej postaci”⁵.

¹ Współpracę z wolontariuszami regulują też Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 1 września 2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz. U. Nr. 80 poz. 900) oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 11 grudnia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz. U. Nr 5 poz. 46).

² Raporty dotyczące funkcjonowanie ustawy przygotowało też Stowarzyszenie Klon/Jawor i Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.

³ Paulina Sobiesiak, *Ustawowe zasady współpracy w praktyce*, w: *U progu zmian. Pięć lat ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Raport z badań*, red. Grzegorz Markowski, ISP, Warszawa 2008, s. 194

⁴ Paulina Sobiesiak, *Ustawowe zasady współpracy w praktyce*, w: *U progu zmian. Pięć lat ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Raport z badań*, red. Grzegorz Markowski, ISP, Warszawa 2008, s. 203

⁵ Anna Krajewska, *Sprawozdanie z dyskusji eksperckiej*, w: *U progu zmian. Pięć lat ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Raport z badań*, red. Grzegorz Markowski, ISP, Warszawa 2008, s. 211

Dalsze propozycje dotyczyły takich spraw, jak „umożliwienie wliczania wolontariatu do stażu pracy; wprowadzenie możliwości przekazywania wolontariuszowi nieopodatkowanego »kieszonkowego«, czy określenie ustawowej stawki określającej wartość pracy wolontariusza, aby łatwiej można było wykazać ją w formie wkładu własnego do projektów. Wśród postulatów znalazła się również propozycja opracowania systemu pozapłacowego wynagradzania wolontariuszy”⁶. Inni komentatorzy zwracają uwagę, że ustawa nie precyzuje, na jakiej zasadzie wolontariusze mieliby udzielać pomocy osobom indywidualnym: „Aby wolontariusz mógł korzystać z praw wynikających z Ustawy, powinien zostać zaangażowany przez podmiot uprawniony do współpracy z wolontariuszami i następnie za jego pośrednictwem świadczyć pomoc osobie indywidualnej”⁷.

Te oraz inne wady i braki prawne doprowadziły do prób nowelizacji (w 2006 i 2008 roku) oraz powstania kilku projektów zmian ustawy. Dla przykładu – projekt sejmowy⁸ przewidywał zmianę artykułu dotyczącego stosowania przepisów kodeksu cywilnego w sprawach nieobjętych ustawą oraz objęcia wolontariusza ubezpieczeniem od następstw nieszczęśliwych wypadków.

Poprawioną ustawę podpisał prezydent (niedługo zostanie opublikowana w Dzienniku Ustaw), jednak definicja wolontariatu pozostanie niezmienną. Zgodnie z artykułem 2 Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. Nr 96, poz. 873) wolontariuszem jest osoba, „która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie”. Wolontariat może być świadczony na rzecz organizacji pozarządowych, organów administracji publicznej organizacyjnie podległych organom administracji publicznej lub nadzorowanych przez te organy. Tym samym bezpośrednim instytucjonalnym odbiorcą pracy wolontarystycznej może być równie dobrze uczelnia wyższa, jednostka samorządu terytorialnego, ośrodek pomocy społecznej, jak i kościół czy parafia. Wolontariusze mogą świadczyć nieodpłatną pracę także w powiatowych centrach pomocy rodzinie, szpitalach, bibliotekach czy szkołach – pod warunkiem, że wykonywane prace nie wchodzą w zakres działalności gospodarczej prowadzonej przez daną instytucję czy organizację⁹.

WOLONTARIUSZE

Z badań CBOS wynika, że niezmiennie od 2002 roku do 2006 roku (okres badania) ponad połowa Polaków deklaruje, że pracowała społecznie. Co więcej – „dobrowolna i nieodpłatna działalność na rzecz swojej społeczności lokalnej lub potrzebujących coraz bardziej absorbuje osoby w nią zaangażowane (w roku 2001 przeznaczyły one na pracę społeczną średnio 18 dni, w 2003 – 20 dni, a w 2005 już 21,5 dnia)¹⁰”. Jednak wyniki te dotyczą pracy społecznej w ogóle, a nie tylko pracy w organizacjach. „Zdecydowana większość Polaków (77%) nie pracuje społecznie na rzecz żadnej organizacji. Pozostali działają w nich głównie w jednej dziedzinie (14%), rzadziej w dwóch (4%) lub w trzech i więcej (5%)”¹¹. Z badań prowadzonych w ramach „Diagnozy Społecznej” wynika, że w 2007 roku w działania na rzecz społeczności lokalnej (gminy, osiedla, miejscowości, w najbliższym

⁶ Grzegorz Makowski, Wnioski i rekomendacje, w: U progu zmian. Pięć lat ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Raport z badań, red. Grzegorz Markowski, ISP, Warszawa 2008, s. 44

⁷ Dariusz Pietrowski, Radek Skiba, *Jak zgodnie z prawem współpracować z wolontariuszem?*, Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu, Stowarzyszenie Klon/Jawor, <http://www.wolontariat.org.pl/repository/Publikacje/Teksty/JakZgodnieZprawem.pdf> (27.02.2010)

⁸ Druk sejmowy nr 1810.

⁹ Dariusz Pietrowski, Radek Skiba, *Jak zgodnie z prawem współpracować z wolontariuszem?*, Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu, Stowarzyszenie Klon/Jawor, <http://www.wolontariat.org.pl/repository/Publikacje/Teksty/JakZgodnieZprawem.pdf> (27.02.2010)

¹⁰ Bogna Wciórka, *Stan społeczeństwa obywatelskiego w latach 1998-2006. Komunikat z badań*, CBOS, Warszawa 2006.

¹¹ Bogna Wciórka, *Stan społeczeństwa obywatelskiego w latach 1998-2006. Komunikat z badań*, CBOS, Warszawa 2006.

sąsiedztwie) włączyło się 14,1% dorosłych Polaków¹², w latach 2008-2009 było to 15,6% (w 2005 roku – 13,6%, w 2003 roku – 12,9%, a w 2000 roku – 8%)¹³.

„Zdecydowana większość Polaków (77%) nie pracuje społecznie w żadnej organizacji obywatelskiej. Pozostali działają w nich głównie w jednej dziedzinie (14%), rzadziej w dwóch (4%) lub w trzech i więcej (5%)”¹⁴. Z badań prowadzonych w ramach „Diagnozy Społecznej” wynika, że w 2009 roku w działania na rzecz społeczności lokalnej (gminy, osiedla, miejscowości, w najbliższym sąsiedztwie) włączyło się 16% badanych dorosłych Polaków¹⁵ (w 2007 - 14,1%; w 2005 – 13,6%; w 2003 – 12,9%, w 2000 – 12,9%)¹⁶.

W komentarzu do wyników badań GUS z lat 2005-2007 czytamy: „Praca społeczna, tj. dobrowolna i bezpłatna praca wykonywana zarówno przez członków, jak i osoby niebędące członkami organizacji, występuje w 82% organizacji zbadanych w SOF¹⁷ 2006, przy czym najczęściej – w zbiorowości stowarzyszeń i innych organizacji społecznych (w 85% z nich), nieco rzadziej w fundacjach (w 74%; przy czym warto zaznaczyć, że fundacje nie posiadają członków) oraz w organizacjach samorządu gospodarczego i zawodowego (w 67%), zaś stosunkowo najrzadziej – w społecznych podmiotach wyznaniowych (w 50% z nich zadeklarowano obecność pracy społecznej)¹⁸”.

Ostatnie polskie badania budżetu czasu ludności prowadzono od czerwca 2003 roku do maja 2004 roku na próbie 10 256 gospodarstw domowych. W analizie zastosowano podział na 6 podstawowych grup społeczno-ekonomicznych: 1. pracownicy, 2. pracownicy użytkujący gospodarstwo rolne, 3. rolnicy, 4. pracujący na własny rachunek, 5. emeryci i renciści oraz 6. osoby utrzymujące się z niezarobkowych źródeł innych niż emerytura i renta. Jak widać, nie wyróżniono osobnej kategorii studentów czy młodzieży uczącej się, więc nie dysponujemy żadnymi częściowymi wynikami, które odnosiłyby się do tej grupy. Można jedynie wskazać grupę w określonym wieku (15-19 lat i 20-24 lata), która odpowiada aktualnym studentom oraz przyszłym studentom.

Z badań prowadzonych od 2001 roku przez SMG/KRC na zlecenie Stowarzyszenia Klon/Jawor wynika, że w działalność wolontariacką średnio angażuje się zaledwie co siódmy Polak (widoczna jest też tendencja spadkowa). Są to zresztą jedyne badania, które operują pojęciem wolontariatu. CBOS mówi o „pracy w organizacjach obywatelskich”, do której w latach 1998-2006 przyznawał się niemal co czwarty dorosły Polak¹⁹. Z badań budżetu czasu GUS (szersze omówienie w dalszej części) wynika, że czynność charakteryzowaną jako „dobrowolna praca w organizacjach i poza nimi” wykonywał co trzeci Polak.

¹² *Diagnoza Społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*. Raport, red. Janusz Czapirski, Tomasz Panek, Warszawa 2007.

¹³ *Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*. Raport, red. Janusz Czapirski, Tomasz Panek, Warszawa 2009.

¹⁴ Bogna Wciórka, *ibid.*

¹⁵ *Diagnoza Społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*. Raport, red. Janusz Czapirski, Tomasz Panek, Warszawa 2007.

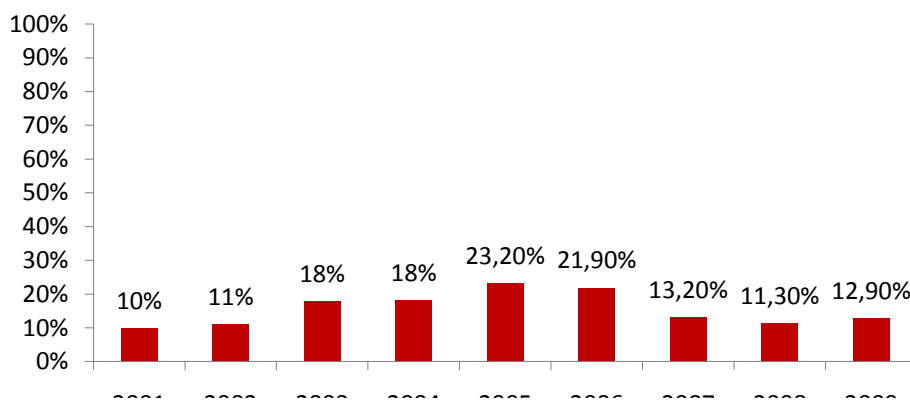
¹⁶ *Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*. Raport, red. Janusz Czapirski, Tomasz Panek, Warszawa 2009.

¹⁷ Formularze SOF-1 są stosowane przez GUS do badania fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych oraz społecznych podmiotów wyznaniowych, a SOF-4 – do badania organizacji samorządu gospodarczego i zawodowego oraz organizacji pracodawców.

¹⁸ Sławomir Nałęcz, *Sektor non-profit, w: Gospodarka społeczna w Polsce*, red. Sławomir Nałęcz. Wyniki badań 2005-2007, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2008, s. 143.

¹⁹ Bogna Wciórka, *Stan społeczeństwa obywatelskiego w latach 1998-2006. Komunikat z badań*, CBOS, Warszawa 2006, s. 17-18.

Procent wolontariuszy wśród dorosłych Polaków
w latach 2001-2009

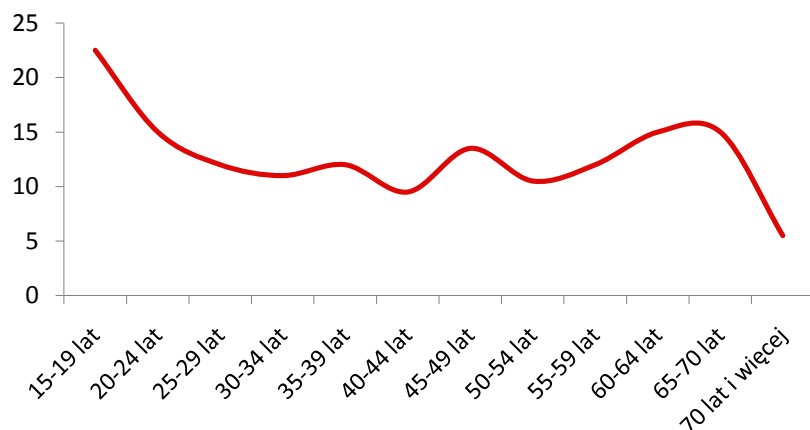

Źródło: Badanie Stowarzyszenia Klon/Jawor 2001-2009

W 2007 roku w poszczególnych przedziałach wiekowych²⁰ były podobne odsetki wolontariuszy – po kilkanaście procent. Stosunkowo największy odsetek wolontariuszy (16,1%) był w grupie osób w przedziale 36-45 lat, wśród osób poniżej 25 roku życia udział ten wynosił 13,9%, a w przedziale 46-55 lat było to 13%.

²⁰ Do 25, 26-35, 36-45, 46-55, powyżej 55 lat.

Odsetek wolontariuszy w poszczególnych kategoriach wiekowych

Źródło: Badania Klon/Jawor 2009

Wyniki badań CBOS podsumowujące okres 1998-2002 wskazują, że uczniowie i studenci znacznie częściej niż inne grupy działali w organizacjach młodzieżowych (14%) oraz sportowych (12%). Angażują się też w pracę stowarzyszeń działających na rzecz szkolnictwa i oświaty (6%), towarzystw opieki nad zwierzętami (4%), organizacji artystycznych (4%), ratowniczych oraz – sporadycznie – religijnych i kościelnych (po 2%)²¹.

WOŁONTARIAT W ORGANIZACJACH POZARZĄDOWYCH, RUCHACH SPOŁECZNYCH I RELIGIJNYCH ²²	PROCENT POLAKÓW DOROSŁYCH			
	2003	2004	2005	2006
pomoc charytatywna dla osób najuboższych, bezdomnych	3,3	2,5	4,3	7,8
organizacje i ruchy religijne, wspólnoty parafialne, misje	2,3	2,9	3,7	3,2
edukacja, oświata, wychowanie i opieka nad dziećmi i młodzieżą	4,3	2,2	1,7	2,2
sport (np. kluby i związki sportowe)	1,4	2,4	1,3	1,9
ekologia, ochrona środowiska, opieka nad zwierzętami	1,4	1,3	1,8	1,8
Ochotnicza Straż Pożarna, GOPR, WOPR itp.	1,9	2,2	3,3	1,7
pomoc humanitarna, pomoc ofiarom klęsk żywiołowych w kraju i zagranicą	0,2	0,1	1,3	1,4
ochrona zdrowia lub rehabilitacja osób niepełnosprawnych (w tym wspieranie placówek medycznych)	1,2	1,2	1,4	0,8
nauka, kultura lub sztuka (np. związki artystyczne, chóry, orkiestry, zespoły taneczne itp.)	1	1	0,7	0,6
pomoc związana z uzyskaniem zatrudnienia lub pracą zawodową, w tym pomoc dla bezrobotnych, szkolenia zawodowe, zatrudnianie osób o ograniczonych szansach na rynku pracy	-	-	0,3	0,6

²¹ Bogna Wciórka, *Przemiany grupowej aktywności społecznej Polaków w latach 1998-2002. Komunikat z badań*, CBOS, Warszawa 2002, s. 5

²² Możliwość wskazania wszystkich typów organizacji/grup, na rzecz których poświęcono czas.

wspólnoty lokalne (np. komitet osiedlowy, komitet budowy drogi, wspólnota mieszkaniowa, rada mieszkańców itp.)	0,2	0,9	1,6	0,5
formalne lub nieformalne instytucje wzajemnościowe (oparte na zasadzie wzajemności wśród członków)	-	-	0,1	0,5
partie, ugrupowania i ruchy polityczne	0,4	0,3	0,7	0,4
walka z korupcją, obywatelska kontrola działań administracji, zwiększanie odpowiedzialności polityków przed wyborcami	-	-	0,6	0,3
ruchy i organizacje samopomocowe (np. anonimowych alkoholików, bezrobotnych, niepełnosprawnych itp.)	0,6	0,2	0,3	0,3
ochrona lokalnych tradycji i zwyczajów, folkloru (np. towarzystwa regionalne)	0,1	0,2	0,1	0,3
organizacje młodzieżowe (np. harcerstwo, związki studenckie)	0,4	0,6	1	0,2
organizacje kombatanckie, seniorów, emerytów i rencistów	0,1	0,4	0,4	0,2
banki spółdzielcze, spółdzielcze kasy oszczędnościowe lub pożyczkowe	-	-	0,4	0,2
ruchy społeczne, akcje o powszechnym zasięgu, kampanie adresowane do szerokich grup obywateli	0,5	0,5	0,1	0,2
spółdzielnie (z wyjątkiem spółdzielni mieszkaniowych)	-	-	0,1	0,2
turystyka i rekreacja (np. towarzystwa turystyczne, związki wędkarzy, działkowców, myśliwych itp.)	1,1	1,1	1,5	0,1
związki zawodowe	0,9	0,8	0,8	0,1
organizacje kobiece (np. Liga Kobiet Polskich, koła gospodyń wiejskich itp.)	0,3	0,3	0,7	0,1
organizacje i grupy producentów, grupy służące współpracy gospodarczej (np. grupy producentów rolnych, organizacje przedsiębiorców, hodowców, plantatorów)	-	-	0,4	0,1
hobby (np. związek filatelistów itp.)	0,2	0,6	0,3	0,1
samorządy i izby zawodowe, cechy, organizacje pracodawców	0,2	0,2	0,3	0
inne	0,3	0,9	1,1	1,2

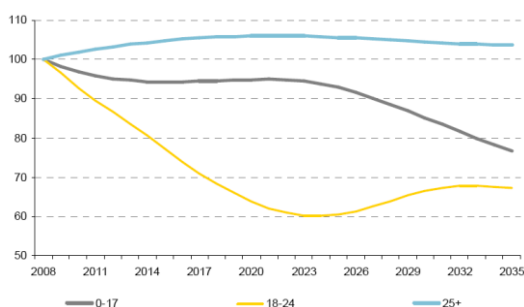
Źródło: Badania Klon/Jawor 2001-2006.

Harcerze zrzeszeni w Związku Harcerstwa Polskiego i Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej co roku kwestują na Finale WOŚP, honorowo oddają krew, często pomagają w szpitalach i hospicjach (np. w Uniwersyteckim Szpitalu Dziecięcym w Krakowie). Przy ZHR działa Harcerskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (HOPR), a przy ZHP – Harcerska Szkoła Ratownictwa. Młodzież z ZHR realizuje projekty edukacyjne, np. dotyczące profilaktyki zdrowia (Nieborak), w ramach ZHP działa Harcerska Służba Graniczna, Harcerska Służba Ruchu Drogowego i Harcerska Służba Porządkowa

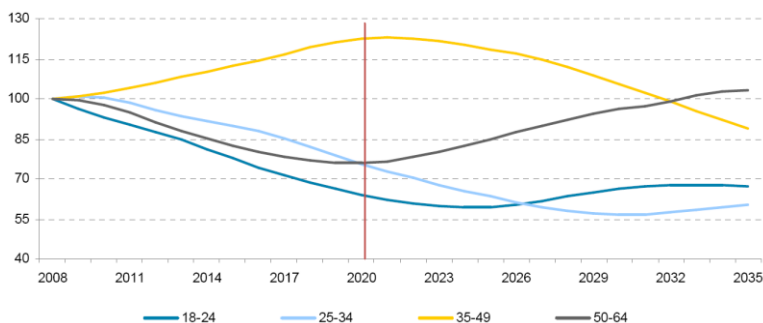
W wolontariat kościelny angażują się osoby związane z kościołami wyznaniowymi i najczęściej taki wolontariat jest instytucjonalnie związany z organizacjami kościelnymi. Wydaje się, że najprężniej

działają oddziały i organizacje związane z Caritasem (szczegóły w Kwerendzie). Caritas poza pomocą na terenie Polski wysyła też ochotników do Afryki. Przykładem wolontariatu realizowanego w Polsce, ale skupiającego międzynarodowy zespół, jest projekt „Międzynarodowy wolontariat w ochronie krajobrazu kulturowego na Warmii i Mazurach” adresowany do młodzieży z Polski, Niemiec i Rosji. W ramach tego programu wolontariusze przez 12 miesięcy pracują w muzeach, archiwach, organizacjach pozarządowych w regionie Warmii i Mazur.

W ostatnich latach obserwujemy wzrost aktywności seniorów (Uniwersytety Trzeciego Wieku), który przekłada się też na większy udział osób starszych w wolontariacie. W ubiegłym roku w Łodzi w ramach programu „Doświadczenie, umiejętności i nowe znajomości – wolontariat 50 plus” wolontariusze pomagali w domach pomocy społecznej²³. W całym kraju jest coraz więcej inicjatyw, w których biorą udział wolontariusze-seniorzy, np. od tego roku Wielkopolskie Stowarzyszenie Wolontariuszy prowadzi szkolenia dla wolontariuszy hospicyjnych 50+²⁴. W ramach projektu „Senior Task Force” organizowanego przez Wspólnotę Roboczą Związków Organizacji Socjalnych (WRZOS) wolontariusze w wieku 60-65 lat tworzą grupy samopomocowe i – w zależności od kompetencji merytorycznych – pomagają w organizacjach pożytku publicznego świadczących pomoc dla osób starszych. Dodatkowym elementem jest wspieranie polsko-niemieckiej wymiany doświadczeń specjalistów i wymiany pomiędzy grupami i organizacjami seniorów z obu krajów. Kolejnym przykładem jest „AS – Aktywizacja Seniorów poprzez Wolontariat Hospicyjny” realizowany jest przez Fundację Hospicyjną przy wsparciu finansowym Samorządu Województwa Pomorskiego.

Prognoza liczby ludności w Polsce w grupach wiekowych 0-17, 18-24 i 24+ w latach 2008-2035 (2008 = 100). Źródło: GUS, 2009.

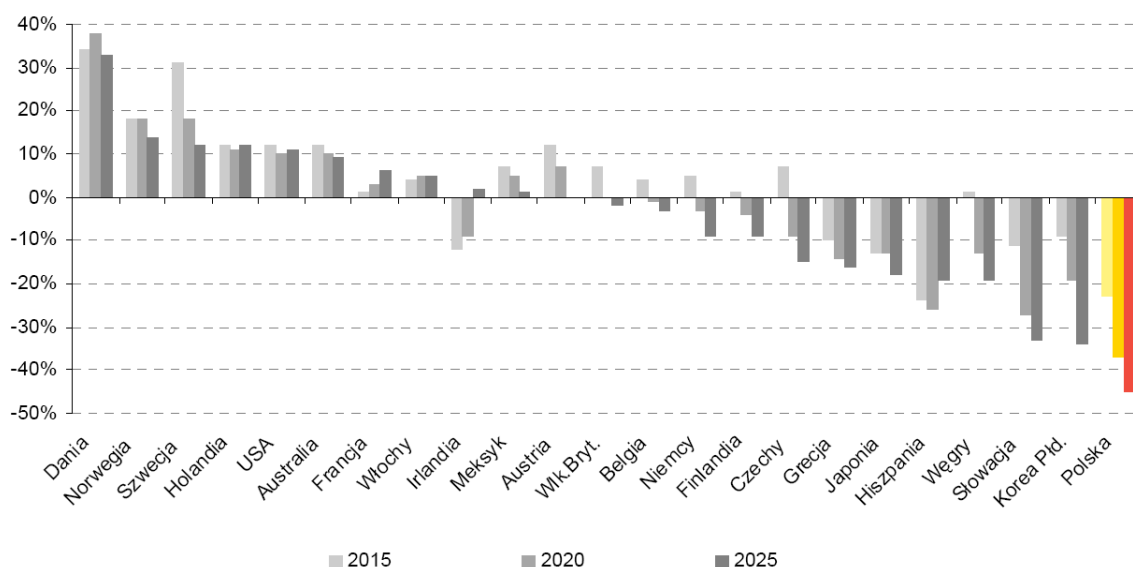
Prognoza liczby studentów w poszczególnych grupach wiekowych (2008 = 100). Źródło: Andrzej Wodecki, *E-learning wobec trendów demograficznych w Polsce i na świecie*, UMCS, Lublin (brak daty) – obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Z powyższych wykresów wynika, że do 2035 roku drastycznie (o ponad 30%) spadnie liczba osób w wieku 18-24 lata, przy niewielkim wzroście (o około 4%) osób w wieku powyżej 24 lata. Dla uczelni oznacza to spadek liczby studentów o ok. 45% do 2035 roku.

²³ Daniel Siwak, *Łódź: Na emeryturze pora na wolontariat!*,

http://www.wiadomosci24.pl/artikel/loasz_na_emeryturze_pora_na_wolontariat_98875-3--1-a.html (25.02.2010)

²⁴ http://www.hospicjum-domowe.poznan.pl/wolontariat_50_plus.htm (25.02.2010)

Proгноza liczby studentów w 2015, 2020 i 2025 roku w wybranych krajach OECD przy założeniu stałej stopy partycypacyjnej (2005 = 100).

Źródło: OECD (2008), *Higher Education to 2030*, t. 1 – za: Wodecki²⁵ (brak daty).

TYPY DZIAŁAŃ

W ramach swoich prac wolontariusze najczęściej (w 78% organizacji) zajmują się przygotowaniem imprez, spotkań czy kampanii, pracują na rzecz promocji organizacji (50%), pracują bezpośrednio z podopiecznymi/klientami organizacji (46%), pomagają w pracach porządkowych (41%), zbierają i dystrybuują informacje (37%), wykonują prace biurowo administracyjne (36%). W roli ekspertów występują wolontariusze w 25% organizacji, w 14% organizacji uczestniczą oni w pracach organów koleżeńskich. Najczęściej wolontariusze zarządzają (współzarządzają) poszczególnymi projektami organizacji (tak jest w 13% zbadanych organizacji)²⁶.

Prace biurowo-administracyjne to ten rodzaj pracy, która ma odpowiednik w sektorze komercyjnym. Jest to też typowe zajęcie wolontariuszy w urzędach administracji publicznej, jednak ogólnie wolontariat w instytucjach państwowych jest rzadkością. Dane mówią same za siebie – w 2005 roku w urzędach w 12 województwach zawarto mniej niż 90 porozumień z wolontariuszami (na okres dłuższy niż 30 dni): w województwie opolskim – 0, w lubuskim – 6, w zachodnio-pomorskim – 10, mazowieckim – 77. Trudno powiedzieć, czy chodzi o brak popularności tego rodzaju wolontariatu wśród wolontariuszy czy wśród urzędników, jednak nawet tutaj zdarzają się wyjątki – w tym samym roku w urzędach województwa lubelskiego zawarto 368 porozumień z wolontariuszami, a na Śląsku było to aż 738 porozumień²⁷. Aktualnie np. Ministerstwo Spraw i Wewnętrznych i Administracji szuka wolontariuszy głównie do ekspedycji korespondencji, ale też do ankietażowego badania satysfakcji klientów i analizy danych²⁸, wolontariat można też odbyć w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

²⁵ Andrzej Wodecki, *E-learning wobec trendów demograficznych w Polsce i na świecie*, UMCS, Lublin (brak daty), http://www.e-edukacja.net/szosta/referaty/Sesja_1_4.pdf (31.01.2010)

²⁶ Justyna Dąbrowska, Marta Gumkowska, *Wolontariat i filantropia w Polsce - raport z badań 2003*

²⁷ Badania funkcjonowania UDPP przeprowadzone przez Departament Pożytku Publicznego MPiPS w 2005 roku, dane za: Paulina Sobiesiak, *Ustawowe zasady współpracy w praktyce*, w: *U progu zmian. Pięć lat ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Raport z badań*, red. Grzegorz Markowski, ISP, Warszawa 2008, s. 189

²⁸ <http://www.mswia.gov.pl/portal.php?serwis=pl&dzial=import&id=108&ile=10&page=0> (25.02.2010)

„Międzynarodowy wolontariat w ochronie krajobrazu kulturowego na Warmii i Mazurach” adresowany do młodzieży z Polski, Niemiec i Rosji. W ramach tego programu wolontariusze przez 12 miesięcy pracują w muzeach, archiwach, organizacjach pozarządowych w regionie Warmii i Mazur. Organizacją, która szuka pełnoletnich wolontariuszy do pracy zarówno w kraju, jak i zagranicą, jest **Polska Akcja Humanitarna**, która pomaga poszkodowanym w wojnach i kataklizmach (m.in. zakłada misje humanitarne na terenach pokonfliktowych lub dotkniętych ubóstwem. W 2008 roku PAH skorzystała z pomocy 148 wolontariuszy, którzy pracowali w następujących krajach (poza Polską): Uganda, Kamerun, Nigeria, Mali, Senegal, Madagaskar, Portugalia, Litwa, Słowacja, Turcja.

ZARZĄDZANIE WOLONTARIATEM NA TERYTORIUM POLSKI

Ogólnie rozumianym „komunikacyjnym zarządzaniem” wolontariatem zajmuje się kilka instytucji (o rozproszeniu środowiska świadczyć może rozproszenie informacji o wolontariacie). Przykładowo:

- Informacje o wolontariacie dostępne są też na podstronach portalu organizacji pozarządowych (<http://wolontariat.ngo.pl/>) prowadzonych we współpracy z Centrum Wolontariatu, jednak portal ngo.pl pełni tu funkcję słupa ogłoszeniowego, co ma wady i zalety. Jeśli ktoś śledzi ogłoszenia na bieżąco, nie będzie miał problemu ze znalezieniem czegoś dla siebie. Jednak brak tam opcji wyszukiwania, ogłoszenia nie są weryfikowane (np. nieaktualne nie są usuwane) ani porządkowane (np. w zależności od przedmiotu wolontariatu, miejsca czy czasu), a to nie sprzyja skutecznej komunikacji między (potencjalnymi) wolontariuszami i organizacjami.
- Centrum Wolontariatu prowadzi wortal poświęcony wolontariatowi (<http://www.wolontariat.org.pl/>). Można tu znaleźć podstawowe informacje o wolontariacie dla wolontariuszy i organizacji, dane i publikacje dotyczące wolontariatu, informacje prawne, informacje o szkoleniach itp. Na stronie funkcjonuje też „Skrzynka Dobroci” – internetowe pośrednictwo wolontariatu (system rejestracji i komunikacji wolontariuszy i placówek zainteresowanych współpracą).
- Wyszukiwarkę ofert dla wolontariuszy prowadzi również kilka innych organizacji, zajmujących się wolontariatem w konkretnym obszarze..

Poza stronami internetowymi źródłem informacji może być ogólnopolska bezpłatna infolinia o wolontariacie 0 800 300 594, która jednak działa w ograniczonym zakresie – tylko od poniedziałku do piątku w godzinach 9.00-15.00.

WIEDZA O WOLONTARIACIE

Respondenci nie dysponują dużą wiedzą jeśli chodzi o wolontariat. Kojarzą głównie te przedsięwzięcia, w których sami brali udział. Jeśli chodzi o wolontariaty znane powszechnie – to jest to przede wszystkim Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy. Rzadko wymieniany jest Wolontariat Europejski. Prawie zupełnie nieznane są zjawiska takie jak Wolontariat Pracowniczy. Nie pada też nazwa Centrum Wolontariatu jako organizacji pozarządowej, której głównym celem statutowym jest promocja i wsparcie wolontariatu. To pokazuje, że w Polsce przez ostatnich dwadzieścia lat nie udało się wypromować ani marki „wolontariat”, ani żadnych masowych programów z nim związanych. Wyjątkiem jest WOŚP, który też nie kojarzy się z programem, a z jednodniową akcją. Nie pada kwestia szkoleń z pierwszej pomocy czy zaangażowania podczas Przystanku Woodstock. Właściwie nie pojawia się kwestia „prestiżowych” programów, z procedurą aplikacyjną. Wyjątkiem jest tutaj uczestnictwo jednej z respondentek w Programie „Klucz do jutra” fundacji Ernst and Young. Program polega na udzielaniu korepetycji dzieciom z zaniedbanych środowisk. Aby podjąć te działania, trzeba

przejsć procedurę kwalifikacyjną i pokonać innych kandydatów. Według respondentki było ich w tej edycji 200, a wybrano 7 osób. Co decyduje zatem o popularności tego Programu? Jednym z powodów może być fakt, że stoi za tym duża i znana firma, która jest potencjalnym pracodawcą. Według respondentki Program był dobrze rozreklamowany.

Kontakt z programem wolontariackim odbywa się jednak przede wszystkim poprzez znajomych. Podstawą jest tutaj spotkanie face-to-face i przekonanie innej osoby (najlepiej na własnym przykładzie), że warto się zaangażować.

AKTYWNOŚĆ OBYWATELSKA W ORGANIZACJACH POZARZĄDOWYCH

- wyniki badań Stowarzyszenia Klon/Jawor

Wstęp

Obraz aktywności obywatelskiej prezentowany w tekście konstruujemy na podstawie dwóch źródeł danych – z jednej strony odwołujemy się do własnych deklaracji Polaków²⁹, z drugiej bazujemy na wynikach badań organizacji prowadzonych przez Stowarzyszenie Klon/Jawor od 2002 roku, a przede wszystkim na najnowszym tego typu przedsięwzięciu – badaniu „Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce 2010” (będącym jeszcze w trakcie realizacji).

Badanie „Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce 2010”, prowadzone **na reprezentatywnej próbie 3700 stowarzyszeń, fundacji i organizacji społecznych**, jest wspólnym przedsięwzięciem Stowarzyszenia Klon/Jawor i Instytutu Spraw Publicznych. Badanie realizowane jest przez firmę PBS DGA w trakcie bezpośrednich wywiadów kwestionariuszowych (CAPI).

Dane opisujące podstawowe wymiary kondycji organizacji pozarządowych w 2010 roku prezentowane w tekście pochodzą z niepełnego jeszcze zbioru 2400 organizacji, dlatego **mają one charakter wstępny i szacunkowy**. Nie można wykluczyć, że w ostatecznym raporcie z badania (którego publikację przewidujemy na maj 2011 roku) szczegółowe wyniki ulegną pewnym zmianom. Dlatego w tekście **nacisk kładziemy na ogólne prawidłowości i trendy**, formułowane nie tylko na podstawie wyników ostatniego badania, ale także jego poprzednich edycji.

Badanie „Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce 2010” jest realizowane w ramach projektów „Moja Polis - interaktywny system monitoringu partnerstwa lokalnego i rozwoju aktywnych społeczności lokalnych” finansowanego z Mechanizmu Finansowego EOG i Norweskiego Mechanizmu Finansowego oraz „Model współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych – wypracowanie i upowszechnienie standardów współpracy”, realizowanego w ramach Priorytetu V Dobre rządzenie, Działanie 5.4 Rozwój potencjału trzeciego sektora, Poddziałanie 5.4.1 Wsparcie systemowe dla trzeciego sektora Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.

Wprowadzenie

W niniejszym opracowaniu skoncentrujemy się na tych aspektach aktywności społecznej Polaków, które wiążą się z ich uczestnictwem w życiu organizacji pozarządowych. Mamy świadomość, że

²⁹ Na podstawie sondażu opinii publicznej realizowanego na zlecenie Stowarzyszenia Klon/Jawor przez Millward Brown SMG/KRC na reprezentatywnej próbie 1011 Polaków w listopadzie 2010 roku

aktywność ta nie wyczerpuje całego spektrum działań składających się na opowieść o żywotnym i obywatelskim społeczeństwie. Jesteśmy jednak przekonani, i dajemy temu wyraz w naszej codziennej pracy na rzecz organizacji, że właśnie taka aktywność ma szczególne znaczenie dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego – i dla rozwoju po prostu. Tezę taką być może szczególnie łatwo obronić w Polsce, gdzie oficjalne instytucje sfery publicznej – jakimi są między innymi organizacje – tradycyjnie traktowane są z dużą nieufnością i z wciąż z trudem (prawda, że coraz mniejszym) przebijają się do świadomości zbiorowej ze swoją misją i działaniami. Nie negując wszystkiego tego, co w społeczeństwie obywatelskim dzieje się poza oficjalnymi strukturami, pod poziomem instytucji, przyjmujemy, że proces rozwoju i uкорzenia się sektora pozarządowego jest dobrym probierzem kondycji polskiej demokracji.

Jak z tego punktu widzenia ocenić przemiany sektora pozarządowego? Poniżej przywołujemy najświeższe wyniki badań mogące stanowić pomoc w odpowiedzi na to pytanie. Ich prezentację podzieliliśmy na dwie części. W pierwszej, przedstawiamy dane opisujące sam sektor – jego liczebność, trendy związane z jego rozwojem, potencjał, zróżnicowanie. W drugiej opowiemy o tym, w jakim stopniu staje się on rzeczywiście przestrzenią aktywności społecznej – czy i którzy Polacy uczestniczą w jego działaniach.

Przed przystąpieniem do lektury całego materiału prosimy o przyjęcie ważnego zastrzeżenia. Dane, na których oparta jest znaczna część analiz, pochodzą z niezakończonego jeszcze badania organizacji pozarządowych „Kondycja sektora organizacji pozarządowych 2010”. Tegoroczna edycja badania ma wyjątkowy charakter. To z pewnością największe tego typu (reprezentatywne, ankietarskie) przedsięwzięcie w historii ostatnich 20 lat badań sektora w Polsce, a być może także jedno z największych w Europie. Ten rozmach ma jednak swoją cenę – czas realizacji badania w terenie. Jako że wywiady z wszystkimi organizacjami jeszcze się nie zakończyły, prezentowane tu statystyki (te, które bazują na wynikach badania), mają z konieczności charakter wstępny i mogą podlegać zmianom. Czytelników zainteresowanych ostatecznymi wynikami, a także ciekawych danych o różnych jego segmentach (tu bowiem koncentrujemy się tylko na stowarzyszeniach i fundacjach) zachęcamy do lektury pełnego raportu z badania, który zamierzamy wkrótce opublikować.

Część I. Sektor pozarządowy AD 2010 – podstawowe fakty

W oficjalnych rejestrach liczba organizacji pozarządowych w Polsce przekroczyła właśnie 100 tysięcy podmiotów. W praktyce jednak liczba ta niewiele mówi o tym, ile organizacji rzeczywiście prowadzi działalność. W ostatnich latach, odpowiedź na proste pytanie o liczbę działających w Polsce

organizacji pozarządowych stała się zarazem prostsza i trudniejsza niż wcześniej. Z jednej strony, dzięki nowym badaniom sektora (w tym badaniom statystyki publicznej), więcej wiemy o rzeczywistej skali tej działalności. Z drugiej, zmieniająca się rzeczywistość każe nam coraz mocniej kwestionować utarte schematy klasyfikacyjne, które decydowały o delimitacji granic sektora. Wraz z ukorzenianiem się ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie upowszechnia się szeroka definicja organizacji pozarządowych, jako zbioru wszelkich podmiotów nienależących do sektora finansów publicznych i niedziałających w celu osiągnięcia zysku, w tym organizacji tak różnych od siebie jak stowarzyszenia (rejestrowane i zwykłe), fundacje, pozostałe organizacje społeczne, inicjatywy społeczne Kościoła katolickiego i innych kościołów itp. Według niektórych, do zbioru tego należy zaliczać również zrzeszenia o charakterze bardziej nieformalnym, w ustawie nazywane „inicjatywami lokalnymi”. Według innych, należy go poszerzyć także o organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego, a także przedsięwzięcia ekonomii społecznej, inne niż wyżej wymienione. Spory w tej kwestii nie pozostają bez wpływu na sposób, w jaki szacuje się potencjał sektora pozarządowego.

Oceniając jego wielkość, należałoby wyjść od organizacji stanowiących od początku transformacji ustrojowej „rdzeń” środowiska pozarządowego: **stowarzyszeń i fundacji**. Wg oficjalnych rejestrów (REGON wg stanu na 01.10.2010), jest ich dziś w Polsce blisko 100 tysięcy (a biorąc pod uwagę także oddziały lokalne organizacji – blisko 112 tysięcy), w tym:

- ✓ 12 tysięcy fundacji (blisko 14 tysięcy z oddziałami lokalnymi)
- ✓ 87 tysięcy stowarzyszeń (97 tys. wraz z oddziałami lokalnymi), z tego...
 - 25 tys. towarzystw i klubów sportowych
 - 16 tys. Ochotniczych Straży Pożarnych
 - 46 tys. pozostałych stowarzyszeń.

Przy szerszym spojrzeniu, w oszacowaniu tym można by także uwzględnić:

- ✓ 6,5 tys. organizacji samorządu gospodarczego i zawodowego (wyłączając związki zawodowe i organizacje pracodawców);
- ✓ 3,8 tys. pozostałych organizacji członkowskich, nie sklasyfikowanych jako stowarzyszenia (np. Koła Łowieckie, pracownicze kasy pożyczkowe, komitety społeczne itp.)
- ✓ Ok. 2 tys. oddziałów lokalnych jednostek organizacyjnych kościoła katolickiego, pełniących działalność społeczną (wg. szacunków GUS)

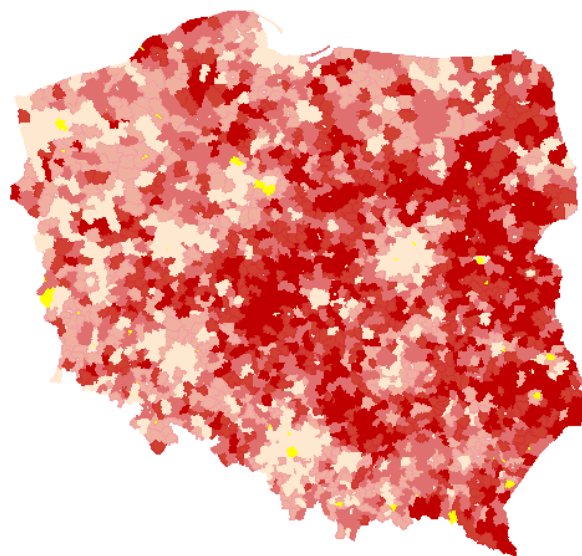
Nie oznacza to jednak, że tyle właśnie organizacji prowadzi rzeczywiste działania. W oficjalnych statystykach ukryta jest trudna do oszacowania liczba „martwych dusz” – organizacji, które w rzeczywistości już nie istnieją lub nie prowadzą żadnych działań, jednak oficjalnie nie zostały zlikwidowane. Bazując na ostatniej weryfikacji rejestru REGON, przeprowadzonej przez Główny Urząd Statystyczny przy okazji badań organizacji w 2008 roku można zakładać, że ich udział w całej populacji

organizacji pozarządowych nie przekracza 25% ogółu zarejestrowanych podmiotów. Można więc orientacyjnie oceniać, że rzeczywista liczba organizacji pozarządowych w Polsce nie przekracza 80-85 tys. podmiotów (lub 75 tys., jeśli hołdujemy węższej definicji sektora).

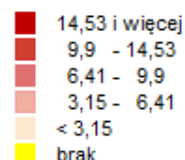
Poszczególne segmenty sektora pozarządowego zasadniczo różnią się od siebie. Różnice te dotyczą nie tylko ich ogólnej charakterystyki (źródeł ich finansowania, kluczowych partnerów, wsparcia społecznego, na jakie mogą liczyć), ale także podstawowych ram prawnych, które wyznaczają sposób ich działania i sprawiają, że niektóre z nich (np. Ochotnicze Straże Pożarne, inne organizacje społeczne) zasługują na odrębne potraktowanie. Z tego względu, w tym krótkim opracowaniu skoncentrujemy się tylko na omówieniu kondycji najliczniejszego segmentu sektora pozarządowego – stowarzyszeń i fundacji (poza OSP). To do nich będziemy się niżej odnosić mówiąc o „organizacjach pozarządowych”. Czytelników zainteresowanych szerszym spojrzeniem na sektor zachęcamy do lektury pełnego raportu z najnowszych badań Stowarzyszenia Klon/Jawor, który wkrótce opublikujemy.

Najwięcej stowarzyszeń – biorąc pod uwagę wielkość poszczególnych regionów (mierzoną liczbą ich mieszkańców) – zlokalizowanych jest w województwach: mazowieckim, dolnośląskim, warmińsko-mazurskim, pomorskim, lubuskim i zachodniopomorskim, najmniej zaś na wschodzie kraju i na Śląsku – w woj. świętokrzyskim, śląskim, opolskim, lubelskim i łódzkim. Istotne znaczenie dla tych proporcji ma poziom urbanizacji. Mazowsze, w którym zarejestrowanych jest niemal 15 tysięcy stowarzyszeń i fundacji, swoją czołową pozycję zawdzięcza przede wszystkim Warszawie – w stolicy zlokalizowanych jest dwie trzecie wszystkich organizacji tego regionu (9,5 tys.). Jeśli zaś w tej statystyce uwzględnimy jedynie gminy wiejskie, to okaże się, że najmniej organizacji zarejestrowanych jest w Polsce Centralnej i Wschodniej (w woj. mazowieckim, łódzkim, świętokrzyskim, lubelskim i podlaskim). Choć nie zajmujemy się Ochotniczymi Strażami Pożarnymi, to warto zauważyć, że to właśnie one (a także organizacje religijne – por. Okrasa, Zdaniewiczet ale 2010) wypełniają „lukę” po innych organizacjach i stanowią podstawową formułę samoorganizacji społecznej na tych obszarach.

Mapa 1 Geografia organizacji pozarządowych w Polsce – stowarzyszenia i fundacje vs OSP.

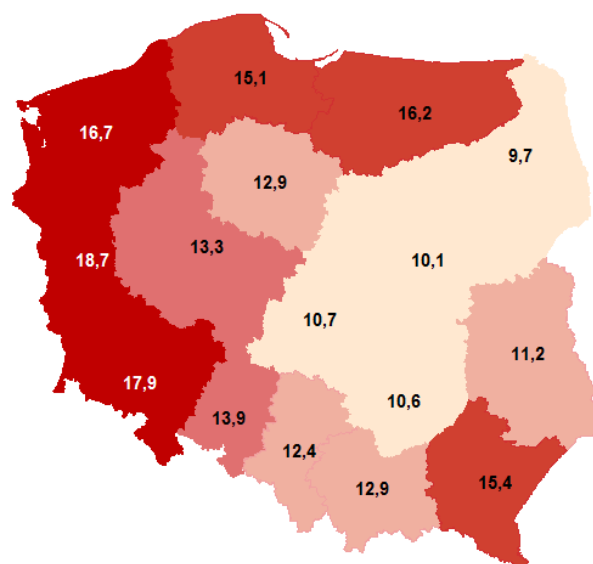

Ochotnicze Straże Pożarne / 10 tys. mieszkańców
Źródło: REGON wg stanu na 01.10.2010 oraz dane BDL GUS

osp per cap

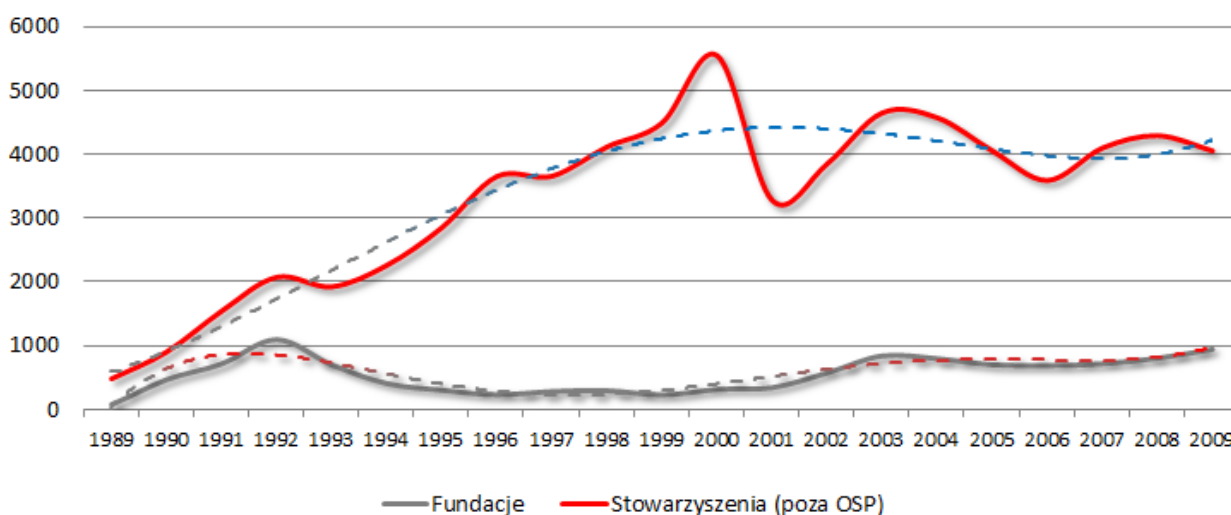
Ogółem **tereny wiejskie**

Co więcej, uważne spojrzenie na historyczne dane na ten temat pozwala stwierdzić, że dysproporcje w tej mierze mają tendencję do pogłębiania się – regiony zasobniejsze w kapitał „nowych” organizacji pozarządowych (tych, których rozwój zapoczątkowała transformacja ustrojowa) coraz wyraźniej dystansują pod tym względem regiony mniej w ów kapitał zamożne, same przy tym odstając pod względem występowania organizacji o bardziej „mobilizacyjnym” i tradycyjnym charakterze (por. Gumkowska, Herbst, Radecki 2010).

Od dziesięciu lat obserwujemy „wysycenie” trendu wzrostowego w powstawaniu nowych organizacji pozarządowych. Od początku lat 90, obserwowaliśmy stały wzrost liczby nowopowstających organizacji (zwłaszcza stowarzyszeń). W roku 2000 boom na organizowanie się osiągnął apogeum – w całej Polsce zarejestrowano blisko 6 tysięcy stowarzyszeń, przy zaledwie 400 fundacjach. Potem, wraz z wycofaniem się z kraju zagranicznych funduszy oferujących wsparcie dla nowopowstających organizacji, nastąpiło chwilowe załamanie tempa przyrostu stowarzyszeń – w kolejnym roku powstało ich niemal 2 razy mniej. Warto przy tym zauważyć, że procesowi temu towarzyszył wyraźny wzrost popularności fundacji, widoczny do dzisiaj. Choć w późniejszym okresie sytuacja powróciła do normy, to nigdy już nie udało się osiągnąć tempa z przełomu wieków – obecnie, w całym kraju rejestruje się rocznie średnio ok. 4 tysięcy nowych stowarzyszeń i niemal 1 tysiąc fundacji.

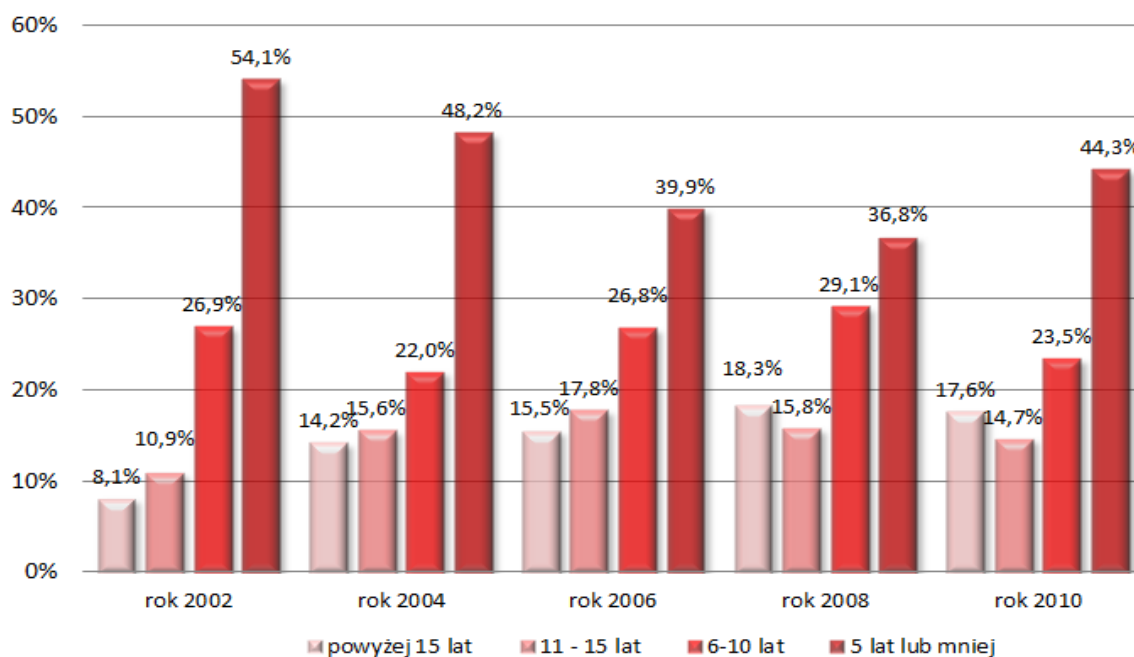
Wykres 1 roczne tempo przyrostu liczby nowych stowarzyszeń i fundacji wg REGON.

Powstawaniu nowych organizacji towarzyszy proces „wymierania” organizacji starszych, który nie jest precyzyjnie rejestrowany. Z tego punktu widzenia, interesującym uzupełnieniem informacji z oficjalnych rejestrów mogą być dane pochodzące z badań sondażowych, w których próbujemy

dotrzeć do reprezentatywnej próby organizacji pozarządowych. Losowy dobór uczestników tych badań pozwala uważniej przyrzeć się strukturze wieku sektora i porównać jej zmiany z danymi rejestrowymi. Wstępne wyniki z najnowszego badania Stowarzyszenia Klon/Jawor sygnalizują tu interesujące zmiany. Dotychczas, każda kolejna edycja badania wskazywała na stopniowy proces „krzepnięcia” sektora – relatywnego zwiększania się proporcji organizacji starszych. Najnowsze wyniki nie potwierdzają tego trendu. Po raz pierwszy od czasu, gdy rozpoczęto pomiary, udział najmłodszych organizacji w całej ich populacji nie tylko się nie zmniejszył, ale wyraźnie wzrósł. Prawie 45% działających dziś organizacji liczy sobie nie więcej niż 5 lat, podczas gdy jeszcze 2 lata temu stanowiły one tylko 37% ogółu organizacji. Co istotne, zmiana ta nie wiąże się ze spadkiem występowania organizacji najstarszych, ale z wyraźnym zmniejszeniem się udziału organizacji działających od 6 do 10 lat. Odnosząc te wyniki do omawianych wyżej danych rejestrowych – które nie wskazują na zauważalny przyrost liczby nowopowstających organizacji, można postawić tezę, że trend ten nie jest (lub w każdym razie nie jest jedynie) świadectwem napływu „świeżej krwi” do sektora, ale raczej „kryzysu dojrzałości” organizacji liczących sobie już kilka lat..

Wykres 2 struktura wieku aktywnych organizacji pozarządowych (stowarzyszeń i fundacji, bez OSP)

Wewnętrzne zróżnicowanie sektora pozarządowego sprawia, że trudno opisywać go w kategoriach charakterystyk „przeciętnej” organizacji. Jego poszczególne segmenty różnią się od siebie w sposób, który w zasadzie wyklucza mówienie o nim „z dużym kwantyfikatorem”. Najliczniejsze w Polsce towarzystwa i kluby sportowe niemal w niczym nie przypominają innych organizacji pozarządowych, tak pod względem zasobów, którymi dysponują, jak i pod względem skali prowadzonej działalności,

źródeł finansowania, sposobu zarządzania itp. Organizacje świeckie, opierające się w swoich działaniach przede wszystkim na aktywności społecznej członków, są zupełnie innymi instytucjami niż sprofesjonalizowane instytucjonalne jednostki społeczne Kościoła katolickiego. Organizacje wiejskie (OSP, kluby sportowe) nie przypominają miejskich, duże organizacje pożytku publicznego – organizacji mniejszych, nieposiadających tego statusu. 10% organizacji pozarządowych rozporządza niemal 90% ogółu przychodów sektora. 5% dysponuje rocznym budżetem przekraczającym 1 mln złotych, podczas gdy co piąta – 1000 krotnie mniejszym, nieprzekraczającym 1 tysiąca złotych.

W 2009 r. połowa organizacji uzyskiwała nie więcej niż 18 900 zł rocznego przychodu (miesięcznie daje to niecałe 1600 zł), a ponad jedna dziesiąta nie dysponowała żadnymi środkami finansowymi.

Nie widać w tym zakresie znaczących zmian w stosunku do roku 2007, jednak wyraźna jest poprawa kondycji finansowej sektora w stosunku do roku 2005. Najczęściej wykorzystywane źródła finansowania to składki członkowskie (korzysta z nich 58% organizacji), źródła samorządowe (50%) oraz darowizny od osób fizycznych i prawnych (48%).

Wśród potrzeb niezaspokajanych ze względu na brak funduszy najbardziej palące są kwestie związane z materialną bazą organizacji, „twarde inwestycje”: przede wszystkim zakup sprzętu potrzebnego do prowadzenia działań (36%). Potrzeby są też odczuwane w kwestii rozwoju działań promocyjnych oraz prowadzenia działań wymagających wkładu własnego organizacji – te właśnie odpowiedzi były wskazywane najczęściej, gdy przedstawiciele organizacji zapytano, na co przeznaczyliby hipotetyczne dodatkowe pieniądze.

Część II. Ludzie w organizacjach – społeczne fundamenty sektora pozarządowego.

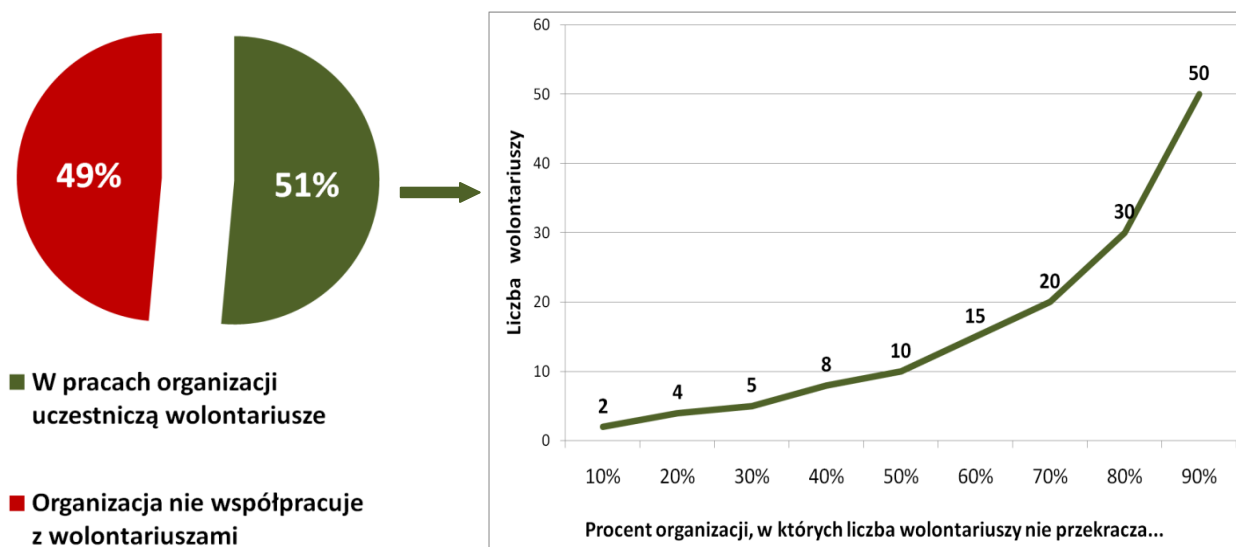
W działania organizacji zaangażowanych jest w sumie kilka milionów osób: członków, wolontariuszy, pracowników. Przyjrzyjmy się bliżej ich roli w organizacjach i skali zaangażowania Polaków w działania trzeciego sektora.

Polskie organizacje opierają się w większości na pracy społecznej swoich członków. Niemal wszystkie stowarzyszenia i fundacje korzystają z nieodpłatnej pracy członków lub przedstawicieli władz. Ponad połowa (55%) organizacji opiera się w swoich działaniach na regularnej, społecznej pracy co najmniej sześciu takich osób, a w jednej siódmej organizacji członkowie i przedstawiciele władz poświęcają w sumie miesięcznie co najmniej 170 godzin na pracę na rzecz swojej organizacji, co można porównać do pracy jednej osoby na standardowym etacie.

Nie można jednak utożsamiać członkostwa z zaangażowaniem w działania organizacji – choć co ósmy Polak deklaruje przynależność do jakiejś organizacji, często jest to członkostwo tylko na papierze. Z deklaracji przedstawicieli organizacji wynika, że średnio nieco ponad jedna trzecia to członkowie „wirtualni”: mimo formalnego członkostwa nie pojawiają się na zebraniach, nie płacą składek i praktycznie nie utrzymują kontaktów z organizacją. Tylko w co dziesiątym stowarzyszeniu wszyscy członkowie aktywnie włączają się w życie organizacji. Jeśli chodzi o wielkość bazy członkowskiej, to sektor pozarządowy jest bardzo zróżnicowany. Połowa stowarzyszeń ma nie więcej niż 30 członków, ale 10% największych organizacji skupia ich ponad 160 każda.

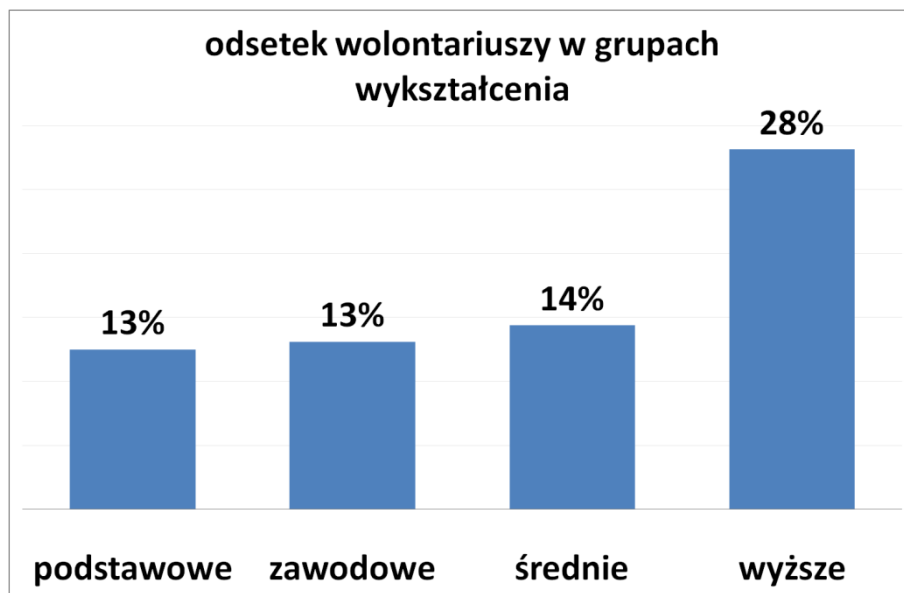
Społeczną pracę członków organizacji wspierają wolontariusze. Wprawdzie na tle Europy Polacy mało angażują się w działalność społeczną, jednak w ostatnim okresie obserwujemy zwiększenie aktywności w tym zakresie. W 2010 roku 16% Polaków pracowało wolontarystycznie – oznacza to wzrost o 3 punkty procentowe względem 2009 roku i o 5 punktów w porównaniu z 2008 rokiem. Tendencje wzrostową potwierdzają dane od organizacji: obecnie z wolontariuszami niebędącymi członkami organizacji współpracuje 51% z nich, podczas gdy w 2008 roku było to 44%, a w 2006 roku – 40%. W połowie tych organizacji działało 10 lub więcej wolontariuszy, w co czwartej – 25 lub więcej, a co dziesiąta korzystała z pomocy co najmniej 50 wolontariuszy.

Wykres 3 i 4 wolontariat w organizacjach

Wykształcenie, status zawodowy i wiek to kluczowe cechy różnicujące zainteresowanie wolontariatem. W 2009 roku społecznie pracowała ponad jedna czwarta Polaków z wyższym wykształceniem i zaledwie jedna siódma osób o wykształceniu średnim i niższym.

Wykres 5 wykształcenie wolontariuszy

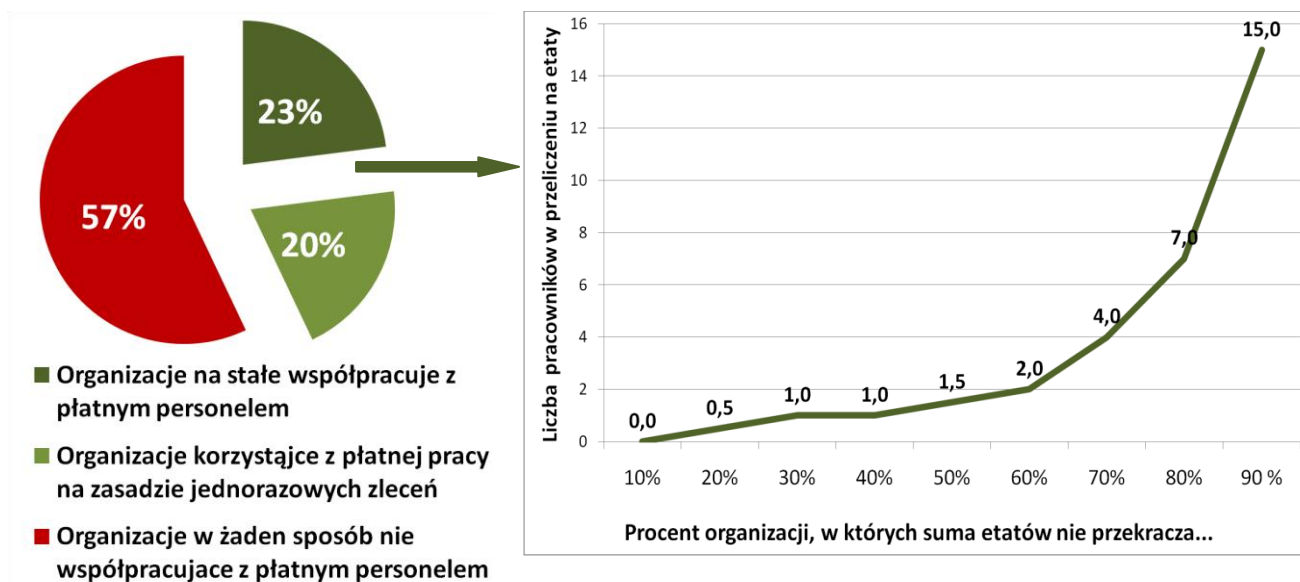

Ponadprzeciętna aktywność widoczna jest wśród osób najmłodszych (22% wolontariuszy w grupie osób poniżej 25 lat) oraz uczniów i studentów (29%). Kluczowa rola wykształcenia (już uzyskanego oraz uzyskiwanego w danym momencie) jest niezmienna od wielu lat i można ją traktować jako

ważną cechą opisującą zaangażowanie społeczne Polaków. Trzeba jednak pamiętać, że skala zaangażowania większości wolontariuszy jest niewielka; nierzadko osoby deklarujące poświęcanie czasu lub pracy na rzecz organizacji mówią o jednorazowym lub kilkukrotnym zaledwie zaangażowaniu. Ponad połowa wolontariuszy pracowała społecznie mniej niż 15 godzin w skali całego roku. Również odpowiedzi przedstawicieli organizacji wskazują na zróżnicowanie zaangażowania wolontariuszy: co trzecia organizacja korzystająca z pracy wolontariackiej wskazuje, że ściślej związanych z organizacją jest połowa lub mniej spośród wszystkich wolontariuszy (którzy wsparli organizację przynajmniej raz w ciągu roku).

Większość organizacji (57%) nie współpracuje z płatnym personelem nawet na zasadzie jednorazowych umów, opierając całość działania na społecznej pracy członków i wolontariuszy. Co czwarta organizacja zatrudnia stałych pracowników – przeciętnie 4 osoby, przy czym nie zawsze są to umowy o pracę i często dotyczą pracy w niewielkim wymiarze godzin. Przeliczając tę pracę na etaty widzimy, że tylko co dwudziesta polska organizacja działa w oparciu o ponad 5 pełnych etatów. Braki personalne uzupełniane są poprzez jednorazowe zlecenia – wykorzystywane zarówno w organizacjach dysponujących regularnym personelem, jak i w co czwartej organizacji nie zatrudniającej nikogo na stałe.

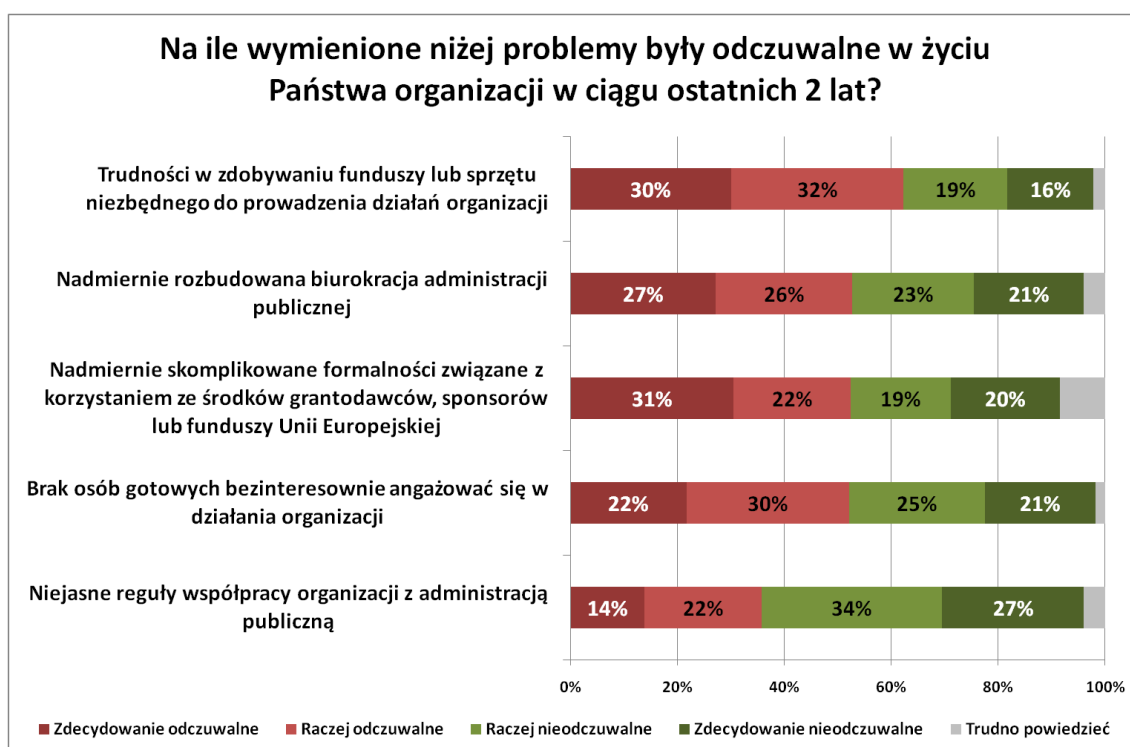
Wykres 6 i 7 płatny personel w organizacjach

Brak osób gotowych bezinteresownie angażować się w działania organizacji to problem odczuwalny dla ponad połowy organizacji – wskazywany jest jako jedna z pięciu najważniejszych bolączek. Jednak trudności, z jakimi polskie organizacje pozarządowe borykają się najczęściej wiążą

się nie z ludźmi, a z pieniędzmi (a raczej ich brakiem). Ponad jedna piąta organizacji określa swoją sytuację finansową jako złą lub bardzo złą, zaś blisko dwie trzecie wskazuje, że problemy w zdobywaniu funduszy lub sprzętu były w ostatnim roku „zdecydowanie” lub „raczej” odczuwalne. Ponad połowa organizacji odczuwa też problemy związane z formalnościami dotyczącymi zdobywania funduszy. Ranking najważniejszych problemów jest identyczny jak w 2 lata wcześniej, warto jednak podkreślić, że trudności materialne są dziś wskazywane rzadziej niż 4 czy 6 lat temu.

Wykres 8. Problemy organizacji

UWAGI O SPOŁECZEŃSTWIE OBYWATELSKIM

prof. Wiktor Osiatyński

Przez społeczeństwo obywatelskie rozumiem na użytek tych uwag sieć nieformalnych i formalnych powiązań między ludźmi — odmiennych od państwa, partii politycznych, biznesu, dominujących kościołów oraz rodziny.

I. Społeczeństwo obywatelskie może (i powinno) wypełniać m.in. następujące funkcje:

1. Funkcja społeczna.

- Tworzenie wzorów, reguł i możliwości rozwoju osobistego, społecznościowego, zawodowego, artystycznego (także amatorskiego), sportowego itp.
- Ocena działania instytucji i organizacji cechowych, akademickich, profesjonalnych i innych (*peer review*); ich rola w akredytacji instytucji społecznych, często także rynkowych.
- Kreowanie i umacnianie niezależnych od państwa autorytetów społecznych.
- Ustalanie kodeksów postępowania i etyki zawodowej, zwłaszcza w przypadku zawodów zaufania publicznego. Tworzenie pozapaństwowych mechanizmów egzekwowania tych norm.

2. Funkcja organizacyjna (self-help)— ułatwianie życia i współżycia mieszkańcom, głównie na szczeblach lokalnych i mikro (poczynając od piętra w kamienicy, poprzez kamienicę, ulicę, rejon szkolny, dzielnicę itd.)

W tym: zaspokajanie potrzeb pomijanych przez rynek (bo nie dają zysków) i przez państwo (bo nie dają głosów wyborczych) — rolę tę mogą z powodzeniem spełniać lokalne i regionalne "fundacje obywatelskie" (*community foundations*).

To powinny być zasadnicze funkcje społeczeństwa obywatelskiego.

3. Funkcja pomocnicza — pomoc potrzebującym, słabym, chorym. Ta funkcja społeczeństwa obywatelskiego jest prawdopodobnie najlepiej u nas rozwinięta, czasem kosztem pozostałych.

Jednocześnie ta funkcja najczęściej przyjmuje postać wykonywania zadań społecznych finansowanych przez władze publiczne (lub z funduszy europejskich za pośrednictwem władz publicznych), co powoduje słabość i finansową zależność społeczeństwa obywatelskiego.

4. Funkcja twórcza w życiu publicznym — wysuwanie i opiniowanie propozycji działania dla władz publicznych, konsultacje, opiniowanie, itp.

- Tworzenie i podtrzymywanie niepolitycznej debaty publicznej;
- Proponowanie celów polityki publicznej;
- Dyskusja nad projektami ustawodawczymi, nie tylko wśród bezpośrednio zainteresowanych grup zawodowych;
- Przesłuchania i opiniowanie kandydatów na ważne stanowiska publiczne z nominacji;

5. Funkcja kontrolna (self defense) — monitorowanie działań władz publicznych (organizacje monitorujące i strażnicze) oraz podejmowanie akcji zmierzających do korygowania takich działań (działania prawne; prawo na rzecz interesu publicznego; litygacja strategiczna).

Dotyczy to jednej z głównych bolączek współczesnej demokracji, jakim jest brak mechanizmów kontrolowania prawomocnie wybranych organów władzy między kolejnymi wyborami.

II. Wypełnianiu tych funkcji sprzyjają określone warunki po stronie państwa:

1. Przyjazna społeczeństwu obywatelskiemu regulacje prawne: zakładanie organizacji, ich łatwa rejestracja, prawa strony w postępowaniach publicznych.
2. Poważne traktowanie zasady subsydiarności.
3. Sprzyjające organizacjom pozarządowym przepisy podatkowe,
4. Otwartość państwa:
 - dostęp — w rozsądnych granicach — organizacji pozarządowych do procesu podejmowania publicznej i — w dużo szerszych granicach — do informacji o procesie podejmowania decyzji i działaniach państwa oraz władz publicznych
 - transparentność, do której potrzebne wydają się:
 - większa jawność życia publicznego i procesów decyzyjnych (bezwzględnie po podjęciu decyzji);
 - zmiany ustaw:
 - o tajemnicy państwowej i służbowej;;
 - o odpowiedzialności za obrazę, pomówienie i zniesławienie osób publicznych;
 - otwartość władz publicznych na dialog i propozycje społeczne
 - odpolitycznienie samorządów.

III. Wypełnianiu funkcji kontrolnej sprzyjałyby następujące działania państwa:

- tworzenie, szkolenie i pomoc dla ludzi (nie koniecznie adwokatów) udzielających informacji i pomocy prawnej (*paralegals*) — jak najbliżej obywateli;

- tworzenie i wspieranie organizacji prawnych działających na rzecz interesu publicznego – na każdym szczeblu organizacji państwa;
- zapewnienie organizacjom społeczeństwa obywatelskiego dostępu do publicznych mediów, a także do mediów lokalnych;

IV. Przykładowe możliwe działania władz państwowych sprzyjające społeczeństwu obywatelskiemu:

- inicjatywy ustawodawcze w dziedzinie zrównania praw finansowania i ulg podatkowych dla różnych podmiotów społ. obywatelskiego;
- inicjatywy ustawodawcze zmierzające do zwiększenia otwartości i transparentności władz publicznych;
- konkursy na rozwiązywanie problemów społecznych przez organizacje nieformalne, gdzie nagrodą mogłoby być dofinansowanie przedsięwzięć;
- włączanie przedsiębiorstw i przedsiębiorców w takie akcje, skłanianie ich do wspierania finansowego instytucji społeczeństwa obywatelskiego;
- wsparcie dla drobnych społecznych przedsięwzięć, np. przez konkursy na upiększenie domu, podwórka, klatki schodowej

Dziękujemy Stowarzyszeniu Klon/Jawor, Pracowni Badań i Innowacji Społecznych Stocznia oraz prof. Wiktorowi Osiatyńskiemu za udostępnienie tekstów.